HOZIRGI QISSALARDA DAVR RUHI VA QAHRAMON TALQINI

O‘ktamova Chexroz
Nurmatova Sabinabonu
Komilova Dilafruz
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24041561

Annotatsiya. *Mazkur maqolada hozirgi o‘zbek qissalarida davr ruhining badiiy ifodalanishi, zamon va inson munosabatlari, qahramon xarakterining shakllanishi hamda uning ruhiy olami talqini tahlil qilinadi. Zamonaviy qissalarda ijtimoiy muhit, oilaviy munosabatlar, ma’naviy qadriyatlar, insoniy kechinmalar va davr muammolarining obrazlar orqali yoritilishiga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, bugungi nasrda qahramon tasvirining an’anaviy yondashuvlardan farqli jihatlari ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *hozirgi o‘zbek nasri, qissa, davr ruhi, qahramon, xarakter, ruhiyat, psixologizm, ijtimoiy muhit, badiiy obraz, zamon talqini.*

Аннотация. *В статье анализируются художественное отражение духа времени в современной узбекской повести, взаимоотношения человека и эпохи, формирование характера героя и изображение его внутреннего мира. Особое внимание уделяется социальной среде, семейным отношениям, духовным ценностям и проблемам современности, раскрываемым посредством художественных образов.*

Ключевые слова: *современная узбекская проза, повесть, дух времени, герой, характер, психология, социальная среда, художественный образ.*

Abstract. *This article analyzes the artistic representation of the spirit of the age in contemporary Uzbek novellas, the relationship between individuals and their historical environment, character development, and the portrayal of the inner world. Particular attention is paid to social settings, family relationships, spiritual values, and contemporary issues reflected through literary characters.*

Keywords: *contemporary Uzbek prose, novella, spirit of the age, protagonist, character, psychology, social environment, literary image.*

KIRISH

Badiiy adabiyot inson va jamiyat hayotidagi o‘zgarishlarni aks ettiruvchi, davrning ma’naviy-ijtimoiy qiyofasini namoyon etuvchi muhim san’at turidir. Har bir tarixiy davr o‘ziga xos dunyoqarash, qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va insoniy muammolarni yuzaga chiqaradi.

Yozuvchi ana shu jarayonlarni badiiy idrok etib, asarlarida davr ruhini qahramonlar taqdiri, ularning kechinmalari va hayotiy qarashlari orqali ifodalaydi.

Hozirgi o‘zbek qissachiligida davr ruhini tasvirlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki qissa janri inson hayotining muayyan bir bosqichini, ijtimoiy muhit bilan bog‘liq ziddiyatlarini va ruhiy kechinmalarini ixcham, ammo mazmunan teran ifodalash imkoniyatiga ega.

Zamonaviy qissalarda insonning tashqi faoliyati bilan bir qatorda ichki olami, ma’naviy izlanishlari, hayotga munosabati va o‘zligini anglash jarayoni ham muhim o‘rin tutadi.

Bugungi adabiy jarayonda qahramon obraziga munosabat ham yangilanmoqda. Avvalgi nasrda muayyan ijtimoiy g‘oya yoki axloqiy qarashlarni ifodalashga xizmat qilgan qahramonlar

o‘rnini murakkab ruhiy olamga ega, hayotiy ziddiyatlar qarshisida o‘z tanlovini amalga oshiradigan, ba’zan esa o‘z-o‘zi bilan kurashadigan obrazlar egallamoqda.

DAVR RUHINING BADIIY IFODASI

Davr ruhi badiiy asarda muayyan zamonning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy xususiyatlari bilan belgilanadi. Biroq uni faqat tarixiy voqealar yoki ijtimoiy hodisalar tasviri orqali anglash mumkin emas. Davr ruhi, eng avvalo, insonning hayot tarzi, fikrlashi, orzu-intilishlari, qo‘rquvlari va atrofdagilar bilan munosabatida namoyon bo‘ladi.

Hozirgi o‘zbek qissalarida zamon manzarasi ko‘pincha oddiy insonlar hayoti orqali ochib beriladi. Oila, mahalla, kundalik turmush, mehnat munosabatlari, avlodlar o‘rtasidagi qarashlar tafovuti kabi masalalar davrning muhim belgilarini ifodalaydi. Yozuvchi ijtimoiy muammolarni qahramon hayotiga olib kirish orqali ularning inson ruhiyatiga ta’sirini ko‘rsatadi.

Ayniqsa, mustaqillik davri va undan keyingi adabiy jarayonda insonning shaxs sifatidagi erkinligi, o‘zligini anglashi, ma’naviy qadriyatlarga munosabati, jamiyatdagi o‘rni kabi masalalar kengroq badiiy talqin etila boshladi. Bu jarayon qahramon xarakterining murakkablashuvi va ruhiy tasvirning chuqurlashuviga olib keldi.

Davr ruhini ochishda badiiy detal, dialog, ichki monolog, xotira va ruhiy kechinmalarning o‘rni katta. Chunki ayrim hollarda qahramonning birgina munosabati yoki ichki iztirobi butun bir davrning ma’naviy manzarasini ifodalashi mumkin.

HOZIRGI QISSALARDA QAHRAMON OBRAZINING TALQINI

Qahramon badiiy asarning markaziy unsurlaridan biri bo‘lib, yozuvchining hayot va inson haqidagi qarashlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Hozirgi qissalarda qahramonning xarakterini ochishda uning tashqi qiyofasidan ko‘ra ruhiy olami, ichki ziddiyatlari va hayotiy qarorlariga ko‘proq e’tibor qaratilmoqda.

Zamonaviy qissa qahramoni ko‘pincha murakkab hayotiy vaziyatlarga duch keladi. U oila, jamiyat, shaxsiy manfaat, burch va vijdon o‘rtasida tanlov qilishga majbur bo‘ladi. Bunday holatlar uning xarakterini ochish bilan birga, asarning asosiy g‘oyaviy mazmunini ham belgilaydi.

Qahramon ruhiyatini tasvirlashda psixologik tahlil muhim badiiy vosita hisoblanadi. Ichki monolog, xotira, tush, sukut, ramziy obrazlar orqali insonning tashqi nutqida ifodalanmagan kechinmalari ochiladi. Natijada o‘quvchi qahramonning nafaqat nima qilayotganini, balki nima uchun shunday yo‘l tutayotganini ham anglash imkoniga ega bo‘ladi.

Hozirgi qissalarda ayol, ona, ota, farzand, yoshlar, yolg‘iz inson va ijtimoiy muhit ta’sirida shakllangan turli xarakterdagi qahramonlar tasviri ham muhim o‘rin egallaydi. Ushbu obrazlar orqali zamonaviy jamiyatdagi ma’naviy o‘zgarishlar, oilaviy munosabatlar, insoniy mas’uliyat va qadriyatlar masalasi yoritiladi.

DAVR VA QAHRAMON MUNOSABATINING BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI

Davr va qahramon munosabati qissa janrining mazmun-mohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Chunki inson o‘z davridan tashqarida yashamaydi. Uning dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, orzu va maqsadlari muayyan ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi.

Biroq qahramon faqat davrning mahsuli sifatida namoyon bo‘lmaydi. U ayrim hollarda mavjud muhitga moslashadi, ba’zan esa uning talablariga qarshi o‘z qarashlarini himoya qiladi.

Ana shu qarama-qarshiliklar badiiy konfliktni yuzaga keltiradi.

Xurshid Do‘stmuhammad, Erkin A’zam, Ulug‘bek Hamdam, Isajon Sulton kabi ijodkorlar nasrida inson ruhiyatining turli qatlamlari, zamon bilan bog‘liq ziddiyatlar, shaxsiy kechinmalar va ma’naviy izlanishlar o‘ziga xos badiiy usulda yoritiladi.

Masalan, Erkin A’zam qissalarida inson xarakteridagi o‘ziga xoslik, ijtimoiy muhit va shaxsiy manfaatlar o‘rtasidagi ziddiyatlar muhim o‘rin tutadi. Xurshid Do‘stmuhammad ijodida esa insonning ichki olami, ruhiy izlanishlari, hayot va borliq haqidagi falsafiy mushohadalari yetakchi xususiyatlardan biri sifatida ko‘zga tashlanadi.

Ulug‘bek Hamdam asarlarida insonning ma’naviy izlanishlari, o‘zligini anglash jarayoni va ruhiy ziddiyatlari badiiy talqinning muhim qatlamini tashkil etadi. Isajon Sulton nasrida esa tarixiy xotira, milliy o‘zlik, inson va tabiat munosabatlari hamda falsafiy mushohada o‘ziga xos poetik ifoda topadi.

Mazkur ijodkorlar qissalarini birlashtiruvchi jihat shundaki, ularda qahramon taqdiri orqali kengroq ijtimoiy va ma’naviy jarayonlar anglashiladi. Har bir yozuvchi davr ruhini o‘zining individual uslubi, obraz yaratish mahorati va badiiy tafakkuri orqali ifodalaydi.

ZAMONAVIY QISSALARDA RUHIY TASVIR VA QAHRAMON INDIVIDUALLIGI

Hozirgi qissalarda qahramon individualligini ochishda ruhiy tasvirning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Insonning ichki kechinmalari, xotiralari, iztiroblari va hayotiy qarashlari asarning badiiy ta’sirchanligini kuchaytiradi.

Ruhiy tasvir orqali yozuvchi qahramonning ko‘zga ko‘rinmaydigan ichki dunyosini namoyon qiladi. Uning sukuti, biror voqeaga munosabati, o‘tmishni eslashi yoki kelajak haqidagi xavotirlari xarakter qirralarini ochishga xizmat qiladi.

Qahramon individualligi, avvalo, uning voqelikka munosabatida namoyon bo‘ladi. Bir xil sharoitda yashayotgan insonlarning turlicha fikrlashi va qaror qabul qilishi ularning shaxsiy xususiyatlarini belgilaydi. Shu sababli zamonaviy qissalarda qahramonning ichki dunyosi va tashqi muhit o‘rtasidagi munosabat alohida badiiy ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, zamonaviy qissalarda xotira va vaqt tushunchalari ham qahramon ruhiyatini ochishning muhim vositasiga aylanmoqda. O‘tmish xotiralari bilan bugungi hayot o‘rtasidagi ziddiyat, insonning yo‘qotishlari, armonlari va umidlari orqali davrning murakkab manzarasi yaratiladi.

Shunday qilib, qahramonning ruhiy olami tasviri zamonaviy qissalarning yetakchi poetik xususiyatlaridan biri bo‘lib, davr ruhini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

XULOSA

Hozirgi o‘zbek qissalarida davr ruhi va qahramon talqini o‘zaro uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Davrning ijtimoiy-ma’naviy manzarasi qahramonning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari va atrofdagilar bilan munosabati orqali badiiy ifodasini topadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy qissachilikda insonning ichki olamini tasvirlash, xarakter individualligini ochish, ruhiy ziddiyatlarni yoritish va qahramonning hayotiy tanlovlarini badiiy talqin etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi qissalarning badiiy-estetik qimmati ham aynan inson va davr munosabatining haqqoniy, teran va ta’sirchan tasvirlanishida namoyon bo‘ladi.

Yozuvchi qahramon taqdiri orqali jamiyatdagi o‘zgarishlarni, ma’naviy muammolarni va insoniyatga xos umuminsoniy qadriyatlarni yoritadi.

Demak, davr ruhi qahramon xarakterida, qahramonning badiiy qiyofasi esa davrning ijtimoiy va ma’naviy xususiyatlarida aks etadi. Bu ikki hodisaning uyg‘unligi hozirgi o‘zbek qissachiligining mazmuniy va poetik taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Normatov U. Yangi o‘zbek nasri. – Toshkent, 2015.
3. Do‘stmuhammad X. Hijronim mingdir mening. – Toshkent, 2000.
4. A’zam E. Pakananing oshiq ko‘ngli. – Toshkent.
5. Hamdam U. Muvozanat. – Toshkent: Sharq, 2007.
6. Sulton I. Boqiy darbadar. – Toshkent, 2010.